

Jannecke Wiers-Jensen

Studier i utlandet – karrierefremmer eller karrierehemmer?¹

Mange norske studenter tar hele eller deler av sin høyere utdanning i utlandet. Hva skjer når de er ferdige med studiene? Reiser de tilbake til Norge? Hvordan lykkes de på arbeidsmarkedet sammenliknet med kandidater som har all utdanning fra Norge? Får de arbeid i samsvar med sin kompetanse og sine forventninger? Disse spørsmålene belyses i denne artikkelen basert på en spørreundersøkelse blant et utvalg personer som fullførte høyere utdanning i perioden 2003–2006.

Nordmenn har lange tradisjoner for å studere i utlandet. Viktige årsaker til dette er at utdanningskapasiteten i Norge har vært utilstrekkelig til å møte behovet for høyt utdannet og spesialisert arbeidskraft, og at gunstige støtteordninger i Lånekassen har gjort det økonomisk mulig for mange å reise ut. I dag er kapasitetsmangel en mindre viktig årsak til studiemobilitet, selv om slike begrensninger fremdeles er relevante for noen utdanninger, som for eksempel medisinstudiet. De senere år har myndighetenes satsing på studiemobilitet vært begrunnet hovedsakelig ut fra behov om internasjonal kompetanse, kunnskapsutveksling og utdanningskvalitet (St.meld. nr. 19 1996–97, St.meld. nr. 27 2000–2001, St.meld. nr. 14 2008–2009). Det er et mål at flere skal reise ut på kortere utenlandsopphold som en del av sin norske grad, noe som blant annet kommer til uttrykk gjennom Kvalitetsreformens vektlegging av internasjonalisering.

På 1950-tallet var nesten hver tredje norske student en utenlandsstudent (Bie 1974). *Andelen* som velger utenlandsstudier, er betydelig lavere i dag, men sammenliknet med de fleste OECD-land har likevel Norge en høy del av sin studentmasse i utlandet (OECD 2005, UNESCO 2006). I første halvdel av 2000-tallet har andelen norske studenter som tar en grad i utlandet, såkalte *helgradstudenter*, ligget på 6–7 prosent av den totale studentmassen, cirka 15 000 personer (Lånekassen 2008). Til sammenlikning er EU-gjennomsnittet for denne typen studiemobilitet 2,2 prosent (Eurydice 2007). I tillegg kommer studenter som tar en grad ved et norsk lærested, men som har et utenlandsopphold som en del av denne graden, såkalte *delgradstudenter*. De siste årene år har rundt tre prosent av den norske studentmassen (5000–7000 personer) årlig reist ut på denne type studieopphold (SIU 2008). Legger vi sammen tallene for helgrads- og delgradsstudenter, finner vi at opp mot én av ti norske studenter befant seg i utlandet på begynnelsen 2000-tallet. Både omfanget av studiemobilitet ut fra Norge og den politiske satsingen på denne formen for internasjonalisering gjør det interessant å utvide kunnskapen om hva som skjer med studentene når utdanningen er fullført. Slik kunnskap er relevant for enkeltindivider som vurderer å studere i utlandet, og kan også bidra til å belyse om utbyttet av studiemobilitet er i tråd med politiske målsettinger.

Arbeidsmarkedsutbyttet av studiemobilitet er også interessant i lys av økt global studie- og arbeidsmigrasjon; i hvilken grad lar kompetanse opparbeidet i ett land seg overføre til et annet?

Internasjonal forskning om arbeidsmarkedseffekter av utdanning fra utlandet har i liten grad inkludert komparative analyser av kandidater med og uten studieopphold i utlandet. Et unntak er en tidligere norsk undersøkelse, som viser både positive og negative effekter av studiemobilitet, avhengig av hvilke indikatorer man ser på (Wiers-Jenssen og Try 2005, Wiers-Jenssen 2008a). Arbeidsmarkedsutbyttet av utdanning fra utlandet har imidlertid vært belyst i mange studier av innvandrere. Et hovedfunn i denne forskningen er at utdanning fra andre land enn det man er bosatt i, gir dårligere uttelling i arbeidsmarkedet når det gjelder forhold som sysselsettingsgrad og lønn (Borjas 1995, Krahn et al. 2000, Friedberg 2000, Bratsberg og Ragan 2002).

Det kan tenkes at de som har lengre studieopphold i utlandet, står overfor noen av de samme utfordringene på arbeidsmarkedet som innvandrere, som for eksempel mangel på relevant profesjonelt nettverk og at arbeidsgivere kan mangle kjennskap til utdanningen. Dette kan gjøre det mer utfordrende å skaffe seg (relevant) arbeid. På den annen side medfører utenlandsopphold at man tilegner seg mer kompetanse enn selve utdanningen. Eksempler på dette er språk- og kulturkunnskap, kjennskap til arbeidsmåter og profesjonelle nettverk. Slik kompetanse kan betegnes som landspesifikk humankapital, og kan være en bonus med positiv betydning for muligheter på arbeidsmarkedet, ikke minst når det gjelder arbeidets karakter og innhold. Men lengre utenlandsopphold kan også innebære *fravær* av humankapital spesifikt for det landet man har reist ut fra. Eksempelvis vil en norsk student som tar journalistikkutdanning i utlandet, ha begrensede muligheter til å utvikle norsk som arbeidsspråk eller opparbeide seg et tilstrekkelig kildenettverk i Norge. Dette kan oppfattes som lite gunstig av norske mediebedrifter og illustrerer at mangel på relevant landspesifikk humankapital kan være et en ulempe. I hvilken grad studenter reflekterer over mulige ulemper ved utenlandsstudier, er et åpent spørsmål. Om de ikke gjør det, kan dette innebære urealistiske forestillinger om hvordan utdanning fra utlandet vil bli mottatt i arbeidsmarkedet.

Arbeidsmarkedsutbyttet for mobile studenter må ses i sammenheng med både den kompetansen som opparbeides gjennom utenlandsoppholdet, og hvordan denne blir *mottatt* og *vurdert* i arbeidsmarkedet. Men også bakenforliggende forhold må tas i betraktning; om de som reiser til utlandet, utgjør en selektert gruppe, for eksempel med hensyn til prestasjoner eller personlighetstrekk, kan dette være avgjørende for senere suksess.

Når man setter søkelys på utbyttet av utdanning fra utlandet, kan det være hensiktsmessig å se på flere typer mål enn tradisjonelle arbeidsmarkedsindikatorer som sysselsettingsgrad, ledighet og lønn. Trekk ved arbeidets innhold, mer spesifikt internasjonale aspekter ved arbeidet og kandidatenes vurderinger av i hvilken grad utenlandsoppholdet har innfridd forventningene kan bidra til å gi et mer utfyllende bilde av hva man får igjen for å studere i utlandet. Denne artikkelen gir en kort

oversikt over et knippe temaer som er belyst i den norske delen av en undersøkelse kalt Nordisk Kandidatundersøkelse 2007 (Wiers-Jenssen 2008b). Temaer som belyses, er overgang fra utdanning til arbeid, lønn, internasjonale aspekter ved arbeidet og kandidatenes utbytte i forhold til forventninger. I tillegg ser vi på noen bakgrunnsvariabler som belyster i hvilken grad mobile studenter skiller seg fra ikke-mobile studenter alt før de reiser ut. Eksempler på slike forhold er sosial bakgrunn og tidligere prestasjoner.

Det skilles mellom to typer mobile kandidater; de som har avsluttende eksamen fra utlandet, her omtalt som *gradsmobile*, og de som har deler av utdanningen fra utlandet, men avsluttende eksamen fra norsk lærested, her kalt *delmobile*.² De senere årene har det vært en økt politisk satsing på kortere utenlandsopphold som en del av en norsk grad, og det er derfor høyst relevant å undersøke om de som har kortere opphold ute (\approx *delmobile*), skiller seg fra de som tar en hel grad i utlandet.

Datamaterialet

Utvalget er trukket fra Lånekassens kundedatabase og omfatter kandidater uteksaminert ved norske og utenlandske læresteder i perioden 2003–2006, de fleste (85 %) i 2003 og 2004. Fire store utdanningsgrupper, som er blant de mest populære fag å studere i utlandet, inngår:

- økonomi og administrasjon
- naturvitenskap, teknologi, ingeniørfag
- samfunnsvitenskap
- journalistikk og informasjonsfag

For de tre første gruppene er utvalget trukket blant personer med høyere grad. I gruppen «journalistikk og informasjonsfag» er også kandidater med lavere grad inkludert. I gruppen «gradsmobile» ble samtlige kandidater uteksaminert i perioden, trukket ut. Blant *delmobile* og ikke-mobile er trekk sannsynligheten henholdsvis 0,5 og 0,23. Svarprosenten er 46. En årsak til den moderate svarprosenten er at databasen utvalget er trukket fra, har begrensinger som medførte at en del personer som ikke var ferdig med utdanningen (og dermed ikke i målgruppen), ble inkludert i bruttoutvalget.³ En liknende undersøkelse foretatt i 2002, der utvalget ble trukket fra SSBs registre, og problemet med å identifisere målgruppen var mindre, hadde ti prosent høyere oppslutning (Wiers-Jenssen 2005). Spørreskjemaet var nokså omfattende, og dette kan også ha bidratt til manglende oppslutning. Nettoutvalget inneholder 1111 *gradsmobile*, 517 *delmobile* og 643 ikke-mobile kandidater. For mer informasjon om utvalgstreking, datamateriale og resultater, se Wiers-Jenssen 2008b.

Bakgrunnsinformasjon

Kandidater som har studert i utlandet, skiller seg fra dem som ikke har det, ved at noen flere har foreldre med høyere utdanning (tabell 1). Dette gjelder også når det kontrolleres for kandidatenes utdanningstype. Et slikt mønster er i samsvar med funn fra andre norske undersøkelser (Wiers-Jenssen 2005, Steenstrup 2008). En mer slående forskjell mellom mobile og ikke-mobile kandidater er at de mobile oftere har familie som har bodd i utlandet, og at de selv har hatt utenlandsopphold tidligere. Andelen som har foreldre som har bodd utenlands, er omtrent 50 prosent høyere blant kandidater med utenlandsopphold, og utslaget er enda større om vi ser på tidligere utenlandsopphold blant kandidatene selv (se tabell 1). Denne formen for internasjonal eksponering er sentrale aspekter ved et fenomen som har blitt betegnet som *mobilitetskapital* (Murphy-Lejeune 2002). Mobilitetskapital kan betraktes som en form for humankapital, men kan også inneholde elementer av sosial kapital i form av nettverksressurser. Å besitte mobilitetskapital øker sannsynligheten for å velge utenlandsopphold og akkumulere ytterligere internasjonale erfaringer.

Når det gjelder prestasjoner, målt som karaktersnitt fra videregående opplæring, skiller de delmobile seg ut med høyest gjennomsnittsskåre. Man kunne tenkt seg at organiserte utvekslingsopplegg senker terskelen for å studere i utlandet, og dermed kunne ha potensial for å rekruttere noe bredere enn gradsstudier i utlandet. Resultatene fra denne undersøkelsen gir ikke støtte til en slik hypotese. De delmobile utgjør en mer positivt selektert gruppe når det gjelder sosial bakgrunn og tidligere prestasjoner, og de har en mobilitetskapital på linje med de gradsmobile. Men det er viktig å være oppmerksom på at kategorien delmobile i denne undersøkelsen omfatter flere enn de som er på organiserte utvekslingsprogram som ERASMUS, og at undersøkelsen ikke omfatter alle utdanningstyper.

Flertallet av kandidatene som har studert utenlands, har studert i engelskspråklige land, særlig gjelder dette de gradsmobile (tabell 1). Dette gjenspeiler i hovedsak mønsteret for hvor norske utenlandsstudenter har studert de senere år (SIU 2008).⁴

Overgang fra utdanning til arbeid

Kandidater som har avsluttende eksamen fra utlandet, bruker i snitt lengre tid på å komme seg i arbeid enn andre. Blant gradsmobile oppgir 24 prosent å ha vært arbeidsledige i første fase etter fullført utdanning, mens tilsvarende tall for delmobile og ikke-mobile er henholdsvis 15 og 18 prosent. Økt risiko for ledighet for gradsmobile består også når det kontrolleres for bakgrunnsvariabler, type utdanning og andre forhold i multivariate analyser.

Tabell 1. Bivariate sammenhenger mellom mobilitetsstatus og andre forhold.

	Gradsmobile	Delmobile	Ikke-mobile
Bakgrunnsvariabler			
Alder (gjennomsnitt)	30	30	31
Kjønn (andel kvinner)	48	54	51
Andel foreldre med høyere utdanning	71	76	63
Andel gifte/samboende	61	66	67
Andel med barn	19	22	33
Andel med foreldre som har bodd i utlandet mer enn 6 måneder	39	36	25
Andel som selv har bodd i utlandet mer enn 6 måneder	52	45	19
Prestasjoner, arbeidserfaring			
Karaktersnitt fra videregående skole	4,52	4,77	4,58
Prestasjoner i forhold til medstudenter, selvvalgte (andel klart bedre enn gjennomsnittet)	30	26	15
Relevant arbeid før avsluttet utdanning	45	42	46
Utdanningstype			
Økonomi og administrasjon	42	30	22
Teknologi og realfag	24	34	35
Samfunnsfag	19	29	25
Journalistikk og informasjonfag	14	4	16
Annet/ubesvart	2	3	2
Studieland			
Norden	7	6	
Storbritannia/Irland	34	14	
Europa ellers	11	30	
Nord-Amerika	9	15	
Oseania	33	18	
Annet	3	16	
Uoppgitt	3	2	
Sysselsetting			
Andel sysselsatte	91	94	92
Arbeid i utlandet (blant sysselsatte)	18	6	3
Arbeid i privat sektor (blant sysselsatte)	78	66	62

Tabell 2. Arbeidsledighet i første fase etter endt utdanning. Logistisk regresjon.

	Modell 1: Alle		Modell 2: Gradsmobile	
	Koeffisient	Standardfeil	Koeffisient	Standardfeil
Bakgrunn				
Kjønn (kvinne)	-0,042	0,116	-0,198	0,161
Alder	0,028	0,016	-0,002	0,025
Foreldre med høyere utdanning	0,202	0,126	0,231	0,174
Gift/sambo	-0,096	0,115	-0,022	0,157
Mobilitetsstatus				
Gradsmobil	0,461***	0,137		
Delmobil	-0,178	0,171		
Humankapital				
Uteksamineringsår	-0,026	0,070	-0,130	0,103
Relative prestasjoner	-0,160*	0,074	-0,128	0,100
Relevant arbeidserfaring før avsl. utd.	-0,478***	0,118	-0,251	0,160
Utdanningstype				
Teknologi og realfag	0,498***	0,146	0,356	0,193
Samfunnsfag	0,188	0,170	0,275	0,235
Journalistikk og informasjonsfag	-0,111	0,216	-0,473	0,294
Annet/uoppgitt	-0,013	0,201	-0,124	0,264
Studieland				
Storbritannia og Irland			-0,641*	0,281
Kontinental-Europa			-0,521	0,336
Nord-Amerika			-0,435	0,348
Oseania			-0,271	0,281
Annet/ukjent			-0,585	0,561
Lærestedets internasjonale prestisje				
			-0,110	0,106
Konstantledd1	-1,979**	0,726	0,628	1,054
N		2 155		1 031
-2.l.l.		2 065,733		1 083,59

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

Modell 1: Mann, 24 år, foreldre uten høyere utdanning, ikke gift/sambo, ikke studert i utlandet, uteksaminert 2003, gjennomsnittlig eksamensresultat i forhold til medstudenter, ikke relevant arbeidserfaring, utdanningstype: økonomi/administrasjon. *Modell 2:* Samme som ovenfor, med følgende unntak: Studieland Norden, lærested med gjennomsnittlig prestisje.

Av tabell 2, modell 1, ser vi at de gradsmobile har signifikant høyere sannsynlighet for å ha vært arbeidsledige i første fase av utdanningen. De delmobile har derimot ikke økt sannsynlighet for ledighet. Gode eksamensresultater i forhold til medstudentene og relevant arbeidserfaring før avsluttet utdanning minsker sannsynligheten for å ha erfart ledighet. De med teknologisk og realfaglig utdanning har i større grad vært arbeidsledige den første tiden etter endt utdanning. Dette kan synes overraskende, men en mulig tolkning er at siden dette er en utdanningsgruppe som er etterspurt i arbeidsmarkedet, kan de tillate seg å se an mulighetene.

I modell 2 er det kun de gradsmobile som er gjenstand for analyse. Her er studieland og lærestedets prestisje lagt inn som kontrollvariabler. Vi finner at de som har studert i Storbritannia og Irland, har signifikant mindre sannsynlighet for å ha opplevd arbeidsledighet rett etter utdanningen. Ellers er mønsteret i hovedtrekk det samme som i modell 1, men færre av effektene er signifikante.

De gradsmobile har også sendt flere jobbsøknader og benytter flere søkerkanaler for å komme i arbeid, og det er visse forskjeller i hvilke kanaler de benytter – og har suksess med – når det gjelder jobbsøking (Wiers-Jenssen 2008b:60–62). Gradsmobile trekker i mindre grad veksler på kontakter etablert under studiene (profesjonelt nettverk). Til gjengjeld er de mer aktive når det gjelder å kontakte arbeidsgivere, private arbeidsformidlere og bruk av personlig nettverk. Kort oppsummert tegner resultatene et bilde av at de gradsmobile har noe vanskeligere med å komme inn på arbeidsmarkedet enn andre. Delmobile synes imidlertid å ha minst like gode muligheter som ikke-mobile kandidater i starten av arbeidskarrieren.

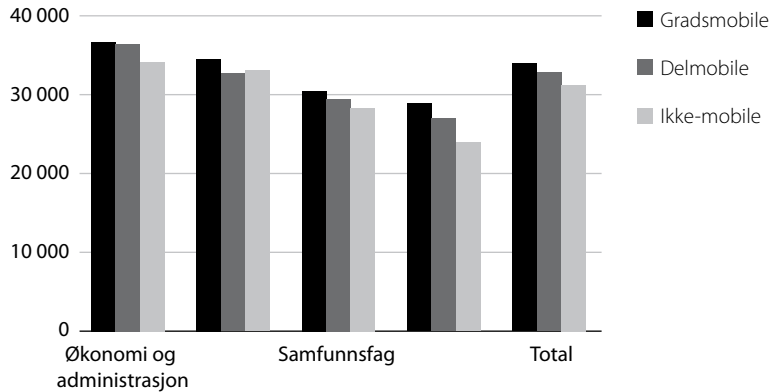
Selv om en betydelig andel er uten arbeid i perioden etter endt utdanning, er arbeidsledighet i liten grad et vedvarende problem for kandidatene i denne i undersøkelsen. På undersøkelsestidspunktet, cirka tre år etter endt utdanning, er under to prosent arbeidsledige og mer enn ni av ti yrkesaktive. Resten av presentasjonen fokuserer på dem som er i arbeid.

Lønn

Lønn er et sentralt suksesskriterium i arbeidslivet. Det er derfor interessant å finne at kandidater med utdanning fra utlandet, som arbeider i Norge, har høyere inntekt enn andre noen år etter avsluttet utdanning. Brutto månedslønn blant heltidsansatte som arbeider i Norge, er om lag åtte prosent høyere blant gradsmobile enn blant ikke-mobile. Delmobile ligger cirka fem prosent over ikke-mobile. Som det fremgår av figur 1, er mønsteret nokså likt for alle utdanningstyper.

Lønn har selvsagt sammenheng med langt flere forhold enn utdanningstype og utdanningserfaring fra utlandet. Sosiodemografiske variabler og humankapitalvariabler er blant de forhold vi har hatt mulighet til å kontrollere for i multivariate analyser. Korrelasjonen mellom mobiliteterfaring og lønn reduseres når slike forhold kontrolleres for (se tabell 3). Vi finner likevel en signifikant positiv sammenheng mellom gradsmobilet og lønn.

Figur 1. Brutto ordinær månedslønn april 2007 for kandidater i heltidsstilling i Norge.

For delmobilitet er det også en positiv sammenheng, men denne er kun signifikant på 10 %-nivå. Blant andre forhold som har betydning for lønn, er uteksamineringstidspunkt; at jo tettere opp til undersøkelsestidspunktet man er uteksaminert, jo lavere er lønnen. Gode eksamensresultater i forhold til medstudenter påvirker lønnsnivået positivt, det samme gjør relevant arbeidserfaring før avsluttet utdanning. Å arbeide i privat sektor har også en positiv betydning for lønn. Når det gjelder utdanningstype, ser vi at alle utdanningskategorier har lavere lønn enn referansekategori (økonomi og administrasjon). Å være overutdannet har ikke overraskende en negativ innvirkning på lønn. Modell 2 i tabell 3 viser en separat analyse for gradsmobile, hvor også variablene studieland og lærestedets prestisje er lagt inn som kontrollvariabler. Å ha studert i Nord-Amerika påvirker lønnsnivået positivt. Tendensen går i samme retning for dem som har studert i Europa utenom Norden og Storbritannia/Irland, men denne sammenhengen er kun signifikant på 10 %-nivå. Vi finner ingen selvstendig effekt av lærestedets prestisje. Ellers er mønsteret i hovedsak det samme som i modell 1, men effektene av utdanningstype er noe mindre.

Tabell 3. Lineær regresjon av logaritmen til lønn for kandidater i 100 prosent stilling som arbeider i Norge.

	Modell 1: Alle yrkesaktive kandidater som arbeider i Norge		Modell 2: Gradsmobile som arbeider i Norge	
	Koeffisient	Standardfeil	Koeffisient	Standardfeil
Bakgrunnsvariable				
Kjønn (kvinne)	-0,070 ***	0,012	-0,076 ***	0,020
Alder	0,012 ***	0,002	0,016 ***	0,003
Foreldre med høyere utdanning	0,026 *	0,013	0,026	0,021
Gift/sambo	0,032 *	0,012	0,051 *	0,020
Barn	-0,010	0,016	-0,026	0,027
Mobilitetsstatus				
Gradsmobil	0,038 *	0,014		
Delmobil	0,030	0,016		
Humankapital				
Utekamineringsår	-0,023 **	0,007	-0,014	0,013
Prestasjoner	0,023 **	0,008	0,026 *	0,012
Relevant arbeid før avsluttet utd.	0,051 ***	0,012	0,086 ***	0,019
Arbeider i privat sektor				
	0,123 ***	0,014	0,131 ***	0,025
Utdanningstype				
Teknologi og realfag	-0,046 **	0,015	-0,011	0,024
Samfunnsfag	-0,097 ***	0,018	-0,075 *	0,033
Journalistikk og informasjonsfag	-0,146 ***	0,022	-0,097 **	0,034
Annet	-0,100 ***	0,020	-0,052	0,031
Overutdannet				
	-0,110 ***	0,012	-0,095	0,020
Studieland				
Storbritannia/Irland			0,043	0,037
Europa ellers			0,080	0,045
Nord-Amerika			0,138 ***	0,049
Oseania			0,018	0,038
Annet/ukjent			-0,104	0,075
Lærestedets prestisje				
			0,020	0,013
Konstantledd1	10,052 ***	0,079	9,803 ***	0,140
N	1516		675	
R ²	0,259		0,279	

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

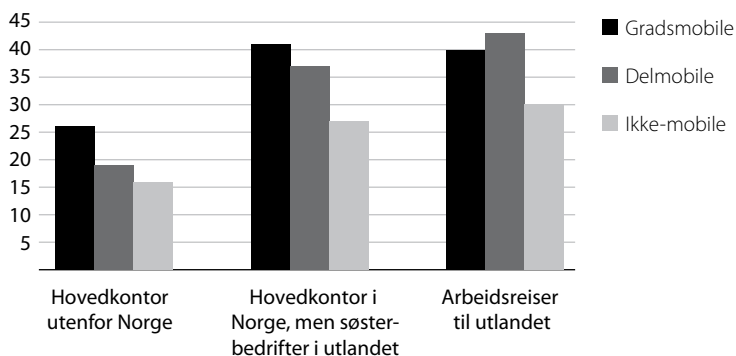
1 Modell 1: Mann, 24 år, foreldre uten høyere utdanning, ikke gift/sambo, ikke barn, ikke studert i utlandet, uteksaminert 2003, gjennomsnittlig eksamensresultat i forhold til medstudenter, ikke relevant arbeiderfaring,, arbeider i offentlig sektor, utdanningstype: økonomi/administrasjon, ikke overutdannet. Modell 2: Samme som ovenfor, med følgende unntak: Studieland Norden, lærested med gjennomsnittlig prestisje.

Internasjonale aspekter ved arbeidet

Et viktig argument for den politiske satsingen på studiemobilitet er at studieopphold i utlandet skal bidra til å tilføre internasjonal kompetanse til norske utdanningsinstitusjoner og norsk arbeidsliv. Muligheten for å få en internasjonal karriere er også en viktig motivasjon for å reise ut for norske studenter, og mange planlegger å jobbe i utlandet (Wiers-Jenssen 2003). Det store flertallet utenlandsstudenter vender tilbake til Norge, men noen velger å arbeide i utlandet. Cirka tre år etter avsluttet utdanning arbeider 18 prosent av de gradsmobile og seks prosent av de delmobile i utlandet. Tilsvarende tall for ikke-mobile er to prosent.⁵ Tilbøyeligheten til å jobbe i utlandet varierer med hvor man har studert. Tre av ti gradsmobile som har studert i Nord-Amerika og Kontinental-Europa, arbeider i utlandet, mens mindre enn en av ti gradsmobile som har studert i Oseania, gjør det samme.

Mange av dem som arbeider i Norge, har arbeidsoppgaver med internasjonalt tilsnitt. Å definere hva som kan kalles en internasjonal jobb, er ikke uproblematisk, men vi skal se på noen indikatorer; arbeid i internasjonale bedrifter, arbeidsreiser til utlandet, bruk av fremmedspråk i arbeidssituasjonen og en indeks som kombinerer disse indikatorene. Av figur 2 ser vi at andelen som arbeider i bedrifter med hovedkontor utenfor Norge, eller ved en søsterbedrift i utlandet, er høyere blant dem som har hatt studieopphold i utlandet. Det er de gradsmobile som oftest arbeider i internasjonale bedrifter. Figuren viser også at andelen som har arbeidsreiser i utlandet som en del av sitt arbeid, er høyere blant mobile enn ikke-mobile kandidater.

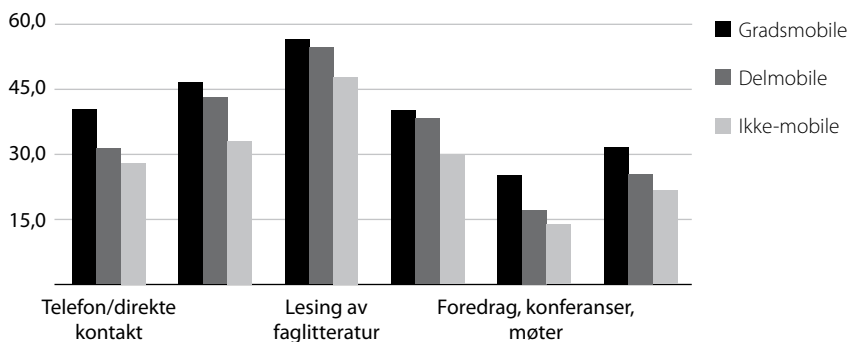
Figur 2. Internasjonale aspekter ved arbeidet blant kandidater som arbeider i Norge. Prosent.

De fleste har en jobb der det forekommer at de bruker andre språk enn norsk (86 prosent av de gradsmobile, 82 prosent av de delmobile og 78 prosent av de ikke-mobile). Det er først og fremst engelsk som brukes, uavhengig av hvor man har studert. De gradsmobile oppgir å bruke fremmedspråk mer enn andre, og som det

fremgår av figur 3, gjelder dette særlig i aktive situasjoner, som for eksempel ved foredrag/konferanser og møter.

Figur 3. Andel som ukentlig bruker fremmedspråk til ulike aktiviteter blant kandidater som arbeider i Norge.

Vi har konstruert et samlemål for å måle internasjonal jobb; en indeks bestående av variabler som måler om man arbeider i internasjonal bedrift, omfang av språkbruk og omfang av arbeidsreiser i utlandet. Den har skåre fra 0–7, og gjennomsnittsskåren er 3,1 for gradsmobile, 2,9 for delmobile og 2,3 for ikke-mobile.⁶ Indeksen er brukt som avhengig variabel i en lineær regresjonsanalyse, og resultatene viser at studier i utlandet gir økt sannsynlighet for å ha en internasjonal jobb, også når vi kontrollerer for en rekke andre forhold (se tabell 3). Å ha bodd i utlandet tidligere, gir økt sannsynlighet for å ha en internasjonal jobb. Dette illustrerer at den *akkumulerte* utenlandserfaringen er viktig. Andre forhold som påvirker sannsynligheten for å ha en internasjonal jobb i positiv retning, er gode studieprestasjoner, relevant arbeidserfaring før endt utdanning og å være sysselsatt i privat sektor. Forhold som reduserer sannsynligheten for å ha en internasjonal jobb, er å være kvinne, å ha barn og å ha kort fartstid i arbeidslivet etter endt utdanning.

Tabell 4. Internasjonal jobb (indeks). Logistisk regresjon.

	Koeffisient	Standardfeil
Bakgrunnsvariabler		
Kjønn	-0,509 ***	0,101
Alder	0,002	0,015
Foreldre med høyere utdanning	0,146	0,106
Gift/sambo	0,016	0,104
Barn	-0,524 ***	0,131
Tidligere utenlandsopphold >6 mnd	0,422 ***	0,104
Mobilitetsstatus		
Gradsmobile	0,279 *	0,121
Delmobile	0,331 **	0,135
Humankapital		
Uteksamineringsår	-0,217 ***	0,060
Relative prestasjoner	0,333 ***	0,063
Relevant arbeidserfaring før avsluttet utd.	0,239 **	0,098
Arbeider i privat sektor	0,780 ***	0,114
Utdanningstype		
Teknologi og realfag	0,032	0,126
Samfunnsfag	-0,469 **	0,154
Journalistikk og informasjonsfag	-0,582 ***	0,177
Annet	-0,195	0,166
Konstantledd ¹	2,720	0,664
N	1526	
R ²	0,164	

*p < 0,05, **p < 0,01, ***p < 0,001

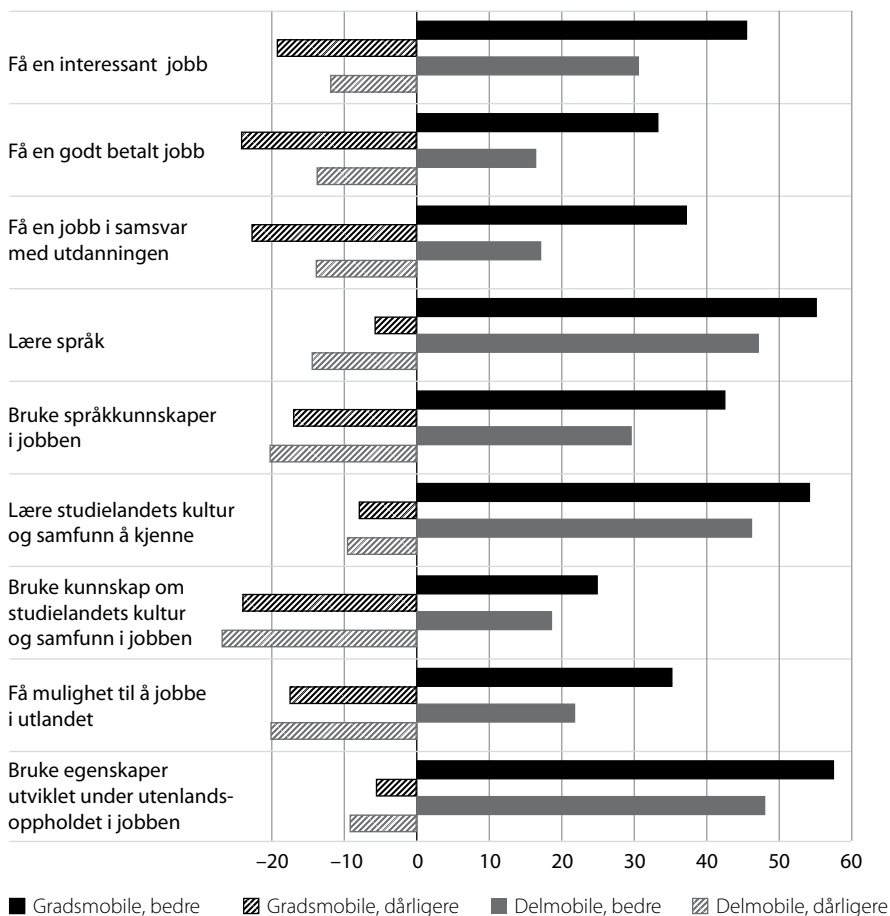
- 1 Konstantledd: Mann, 24 år, foreldre uten høyere utdanning, ikke gift/sambo, ikke studert i utlandet, uteksaminert 2003, gjennomsnittlig eksamensresultat i forhold til medstudenter, ikke relevant arbeidserfaring, arbeider i offentlig sektor, utdanningstype: økonomi/administrasjon

Utbytte i forhold til forventninger

Undersøkelser blant utenlandsstudenter, foretatt mens de studerer i utlandet, viser at de har svært positive vurderinger av utenlandsoppholdet (Murphy-Lejeune 2002, Teichler 2002, Wiers-Jenssen 2003). De er jevnt over godt fornøyd med studietilbudet og studiekvaliteten, men er enda mer positive når det gjelder erfaringene de tilegner seg *i tillegg* til selve utdanningen. Språkkunnskaper, kultur- og samfunnskunnskaper er bonuskunnskaper som fremheves. I kvalitative intervjuer gir norske utenlandsstudenter uttrykk for at utfordringene de møter som studenter i et fremmed land, er lærerike erfaringer; å forholde seg til mye nytt bidrar til deres personlige utvikling på en positiv måte (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998). Men hvordan vurderer mobile studenter utbyttet av utdanning i utlandet i ettertid? Kandidatene er bedt om å vurdere utbyttet av utenlandsoppholdet i forhold til forventningene de hadde som studenter. Resultatene viser at utenlandsoppholdet

i hovedsak har innfridd, eller overgått forventningene. Figur 4 viser andelen som har markert henholdsvis bedre og dårligere utbytte (kategorien «som forventet» er utelatt fra figuren).

Figur 4. Andel som vurderer utbyttet av utenlandsoppholdet som bedre enn forventet og dårligere enn forventet.

Generelt er det langt flere som vurderer utbyttet av utenlandsoppholdet som bedre enn forventet, enn som dårligere enn forventet. Om lag halvparten oppgir bedre utbytte enn forventet når det gjelder å *lære* språk og kultur, men færre er like positive til mulighetene for å *anvende* slike kunnskaper i jobbsituasjonen. En av fire mener at de har fått mindre bruk for kultur- og samfunnskunnskaper enn de hadde forventet.

Andelen med bedre utbytte enn forventet er stort sett høyest blant gradsmobile. Dette er ikke overraskende, tatt i betraktning at lengre utenlandsopphold gir mulighet til å akkumulere mer kunnskap og erfaringer. Men når det gjelder

enkelte jobbrelaterte forhold – som å få en interessant, relevant og godt betalt jobb – er det flere som er negative blant gradsmobile enn blant delmobile. Noen gradsmobile synes å oppleve en form for forventningskrise i overgangen fra utdanning til arbeid. Andre resultater fra undersøkelsen støtter opp om dette; gradsmobile rapporterer oftere å ha erfart at norske arbeidsgivere mangler kjennskap til, eller er skeptiske til, utdanning fra utlandet (Wiers-Jenssen 2008b:70–71). Selv om flertallet av dem som har studert i utlandet, er svært fornøyde med hva de får igjen, er det verd å merke seg at det er et mindretall som ikke får innfridd sine forventninger i overgangen fra utdanning til arbeid.

Diskusjon

I underkant av hver femte person som tar gradsutdanning i utlandet, er bosatt i utlandet cirka tre år etter endt utdanning. Dette er såpass lavt at «hjerneflukt» ikke kan sies å være noe stort problem. Tar man i betraktning at en del av utenlandsstudentene bringer med seg utenlandske partnere tilbake til Norge, er nettotapet lavt. Arbeidserfaring fra utlandet kan dessuten være positivt om kandidatene senere velger å arbeide i Norge, og kan bidra til internasjonal nettverksbygging som kan være gunstig både for den enkelte og for samfunnet.

Det store flertallet av utenlandsstudentene vender tilbake til Norge, og for disse finner vi både positive og negative karriereutfall, sammenliknet med dem som har all utdanning fra Norge. Innledningsvis nevnte vi at utenlandsstudenter som vender hjem, kan tenkes å møte noen av de samme utfordringene som etniske minoriteter, som at arbeidsgivere ikke har tilstrekkelig kunnskap til å vurdere til utdanningen, eller at de mangler nettverk i arbeidslivet. Resultatene gir støtte til en slik hypotese når det gjelder gradsmobile. De har noe vanskeligere med å få innpass på arbeidsmarkedet, de erfarer i større grad at norske arbeidsgivere mangler kjennskap til utdanning fra utlandet, og de har i mindre grad skaffet seg arbeid gjennom utdannings- eller yrkesrelaterte nettverk. Det er imidlertid viktig å understreke at forskjellene mellom gradsmobile og andre er relativt små, og utdanning fra utlandet ikke synes å ha noen varig stigmatiserende effekt på jobbsannsynlighet. Tre år etter endt utdanning er arbeidsledigheten svært lav, også blant dem som har eksamenspapirer fra utlandet.

De som har studert i utlandet, har i snitt høyere lønn. For gradsmobile er denne sammenhengen signifikant også når det kontrolleres for sosiodemografiske variabler, studieprestasjoner, tidligere arbeidserfaring og sektor. Vi har imidlertid ikke kunnet kontrollere for forhold knyttet til personlige egenskaper. Om man skal tro utenlandsstudentene selv, skiller de seg fra de som studerer i Norge ved at de har mer initiativ og pågangsmot, og at de er mer utadvendte (Stensaker og Wiers-Jenssen 1998). Det er tidligere vist at norske medisinstudenter i utlandet skiller seg fra medisinstudentene i Norge ved at de har en mer «robust» personlighetsprofil (Aasland og Wiers-Jenssen 2001). Dette indikerer at utenlandsstudentene er en selektert gruppe med hensyn til personlighetstrekk og motivasjon. Slike forhold

kan bli premiert i arbeidslivet, og det er ikke gitt at det er utenlandsstudiene i seg selv som fører til høyere lønn. Men vi har også vært inne på at utenlandsstudenter opparbeider språk- og kulturkompetanse som øker deres totale kunnskapsnivå (humankapital). Dette kan øke attraktiviteten i arbeidsmarkedet og kan tenkes å få økende betydning når man i tillegg kan vise til arbeidserfaring fra Norge.

Utdanning fra utlandet gir økt sannsynlighet for å ha en jobb med internasjonalt tilsnitt. Dette kan tolkes som en positiv karriereeffekt, både i lys av studenters motiver for å studere i utlandet og i de politiske begrunnelsene for å oppmuntre til utenlandsstudier. En del kandidater er likevel skuffet over at de ikke får brukt sin språk- og kulturkompetanse i samme omfang som forventet. Noen opplever at det er vanskelig å finne en jobb der de fullt ut kan utnytte den bonuskompetansen de har opparbeidet i utlandet.

De delmobile har ikke større problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet enn ikke-mobile, snarere er det tendenser til at det går lettere. De synes også å få relativt god uttelling for sitt utenlandsopphold når det gjelder å få arbeid med internasjonalt tilsnitt. Én mulig forklaring på dette kan være at arbeidsgivere foretrekker personer med deler av utdanningen fra utlandet, fordi de gjennom dette får både utenlandserfaring og vitnemål de forstår seg på. Denne type rekrutteringslogikk er påvist i en undersøkelse blant svenske arbeidsgivere (Zadeh 1999). En annen mulig forklaring på de delmobiles suksess kan være at de i utgangspunktet utgjør en selektert gruppe. Vi så at de hadde høyere prestasjonsnivå fra videregående opplæring, og at de har høye (selvvurderte) prestasjoner i høyere utdanning. Dette kan gi bedre jobbmuligheter. Mange av de delmobile har også hatt utenlandsopphold før studieoppholdet i utlandet, og analysene har vist at tidligere utenlandsopphold har en selvstendig effekt på sannsynligheten for å ha en internasjonal jobb. Den akkumulerte utenlandserfaringen er altså en medvirkende årsak til at de får jobber med internasjonalt tilsnitt. De delmobile lykkes godt i arbeidslivet, men det er viktig å understreke at dette kan skyldes flere forhold enn studieoppholdet i utlandet.

Resultatene bekrefter i hovedtrekk funn fra en liknende undersøkelse foretatt i 2002. Også den viste at gradsmobile hadde større problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet, men at de oppnådde høyere lønn (Wiers-Jenssen og Try 2005). Videre viste den at begge grupper av mobile studenter hadde økt sannsynlighet for å ha jobber med internasjonalt tilsnitt, selv om variasjonene mellom ulike utdanningsgrupper var betydelig (Wiers-Jenssen 2008a).

Norske myndigheter subsidierer utenlandsstudenter gjennom støtte fra Lånekassen. Alternativet til studier i utlandet er gjerne studier i Norge, som også krever betydelige statlige ressurser.⁷ Så lenge de utenlandsutdannede ikke møter vesentlige problemer i arbeidsmarkedet, synes det fra et samfunnmessig perspektiv å være lite å tape på å legge til rette for studier i utlandet. Utenlandsstudentene får jobber med internasjonal tilsnitt, sammenliknet med kandidater som har hele utdanningen fra Norge, og bidrar til å internasjonalisere norsk arbeidsmarked på langt flere måter enn det vi har kunnet måle her. En relativt fersk stortingsmelding om internasjonalisering i utdanningen legger da også vekt på at Norge fortsatt

bør ha mange studenter i utlandet (St.meld nr. 14 2008–2009). I lys av dette er det et tankekors at antall norske delstudenter i utlandet har stagnert, og antall gradsstudenter i er redusert med mer enn 20 prosent siden 2003 (Lånecassen 2008, SIU 2008).

Noter

1. Denne artikkelen er hovedsakelig basert på NIFU STEP rapport 22/2008 «Studiemobilitet og arbeidsmarkedstilpasning». Undersøkelsen er finansiert av Lånecassen og av Norges forskningsråd gjennom det strategiske instituttprogrammet «Høyere utdanning og relevansen til arbeidsmarkedet».
2. Skillet mellom gradsmobile og delmobile samsvarer i betydelig grad med skillet mellom korte (< 1 år) og lange (> 1 år) utenlandsopphold.
3. Målgruppen for undersøkelsen var personer som har fullført høyere utdanning. Lånecassens database inneholdt ikke opplysninger om hvorvidt en person faktisk har *fullført* en utdanning. Det ble derfor tatt utgangspunkt i personer som har hatt studielån for å ta den aktuelle utdanningen et bestemt semester, men ikke det neste. Dette medfører at en del studenter som ikke var ferdige med utdanningen, var med i bruttoutvalget. Denne gruppen ble bedt om å melde fra (ved å krysse av et spørsmål på skjemaet, eller ta kontakt med NIFU STEP på telefon). De som gav beskjed om at de ikke hadde fullført utdanningen (347 personer), ble ekskludert fra undersøkelsen. Vi antar at et betydelig antall personer som ikke hadde fullført utdanningen, unnlot å melde fra om dette (fordi undersøkelsen ikke angikk dem), og at dette bidro til lav svarprosent. Vi har ikke hatt tilstrekkelig informasjon om denne gruppen til å kunne foreta en frafallsanalyse.
4. Statistikken over utenlandsstudenter totalt viser en høyere andel som har studert i Øst-Europa, etter som mange norske studenter tar medisinutdanning i land som Polen, Ungarn og Tsjekkia.
5. Andelen som har arbeidserfaring fra utlandet på et eller annet tidspunkt, er høyere (henholdsvis 35, 16 og 6 prosent).
6. Indeksen er konstruert ved følgende vektning:

	Vekt
Internasjonalt firma	
Nei	0
Ja	1
Reisevirksomhet i utlandet	
Ingen reisedøgn i utlandet	0
Lavt antall: 1–10 reisedøgn	1
Middels antall: 11–20 reisedøgn	2
Høyt antall: 21 døgn +	3
Bruk av språk i arbeidssammenheng	
Bruker ikke	0
Bruker lite (skåre 1–5)	1
Bruker middels (skåre 6–11)	2
Bruker mye (skåre 12–18)	3

7. Studieplasser på visse utdanninger i Norge, som for eksempel medisin og kunstutdanninger, er svært dyre. Dette innebærer at norske myndigheter faktisk sparer penger på at slike utdanninger tas i utlandet. For et lite land som Norge er det dessuten utfordrende å opp- og nedskalere antall studieplasser i tråd med skiftende behov.

Referanser

- Aasland, O.G. og J. Wiers-Jenssen (2001), «Norske medisinstudier i utlandet – karriereplaner, personlighet, røyking og alkoholbruk». *Tidsskrift for den norske lægeforening* 121:1677–82.
- Bie, K.N. (1974), *Students Abroad*. Institute for Educational Research. Oslo: University of Oslo.
- Borjas, G.J. (1995), «Assimilation and changes in quality cohort revisited: what happened to immigrant earnings in the 1980ies?» *Journal of labour economics* 31:201–245.
- Bratsberg, B. and J.F. Ragan (2002), «The impact of host-country schooling on earnings – a study of male immigrants in the USA». *Journal of Human Resources* 37:63–105.
- Eurydice (2007), *Key data on Higher Education in Europe*. Brussels: EU-Commission.
- Friedberg, R.M. (2000), «You can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital». *Journal of Labor Economics* 18:221–251.
- Krahn, H., Derwing, T., Mulder, M. and L. Wilkinson (2000), «Educated and unemployed: refugee integration into the Canadian labour market». *Journal of International migration and integration* 1:59–84.
- Lånekassen (2008), *Norske elever og studenter i utlandet 2007–2008*. Oslo: Statens Lånekasse for utdanning.
- Murphy-Lejeune, E. (2002), *Student Mobility and Narrative in Europe*. London: Routledge.
- OECD (2005), *Education at a glance 2005*. Paris: OECD.
- UNESCO (2006), *Global Education Digest 2006*. Paris: UNESCO.
- SIU (2008), *Mobilitetsrapport 2008*. Rapport 3. Bergen: Senter for internasjonalisering av høgre utdanning.
- Steenstrup, K. (2008), *Rekruttering til utenlandsstudier*. Mastergradsoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi.
- Stensaker, B. og J. Wiers-Jenssen (1998), *Utvidet utbytte? Norske studenter i Glasgow, Stockholm, Berlin og København*. Rapport 5. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Stortingsmelding nr. 19 (1996–1997), *Om studier i utlandet*. Oslo: Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 27 (2000–2001), *Gjør din plikt – krev din rett*. Oslo: Kirke- utdannings- og forskningsdepartementet.
- Stortingsmelding nr. 14 (2008–2009), *Internasjonalisering av utdanning*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Teichler, U. (red.) (2002), *Erasmus in the Socrates programme*. Bonn: Lemmens.
- Wiers-Jenssen, J. (2008a), «Does Higher Education Attained Abroad Lead to International Jobs?» *Journal of Studies in International Education* 12:101–130.
- Wiers-Jenssen, J. (2008b), *Studiemobilitet og arbeidsmarkedstilpasning*. Rapport 22. Oslo: Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning.
- Wiers-Jenssen, J. og S. Try (2005), «Labour market outcomes of higher education undertaken abroad». *Studies in Higher Education* 30:681–705.
- Wiers-Jenssen, J. (2005), *Utbytte av utdanning i utlandet. Overgang fra utdanning til arbeid blant nordmenn med høyere utdanning fra utlandet*. NIFU STEP rapport 3/2005. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning – senter for innovasjonsforskning.
- Wiers-Jenssen, J. (2003), «Norwegian students abroad. Experiences of students from a linguistically and geographically peripheral European country». *Studies in Higher Education* 28:391–411.
- Zadeh, M.S. (1999), *Utlandsstudier – til hvilken nytta?* Stockholm: Högskoleverket.